

ABSTRAKCIA, IDEALIZÁCIA A POUŽÍVANIE ARGUMENTOV

JURAJ HALAS, Katedra logiky a metodológie vied, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Bratislava, SR

HALAS, J.: Abstraction, Idealization, and The Use of Arguments
FILOZOFIA, 74, 2019, No 8, pp. 705 – 720

The methods of abstraction and idealization are typically examined in connection with their applications in modeling and explanation. This paper investigates how the use of abstract and idealized models in arguments structures the process of argumentation. If a discussant uses an idealized model to justify a thesis, they also adopt an implicit or explicit attitude towards the idealizing assumptions it involves. The precise nature of this attitude determines the argumentation strategies available to the opponent. If the proponent views the assumptions as approximating the actual state of affairs, the opponent can request a de-idealization of the model. On the other hand, if the model is viewed as a non-Galilean idealization, or in a purely instrumental way, the opponent must challenge the relevance of the model with respect to the target system. However, as illustrated by the debate on minimum wage, even empirical evidence need not always provide a clear-cut resolution of the difference in opinion.

Keywords: Abstraction – Idealization – De-idealization – Idealizing assumptions – Non-Galilean idealization – Argumentation theory

Metódy abstrahovania a idealizácie patria k dôležitým nástrojom, ktoré sa vo vede používajú pri formulovaní teórií a koncipovaní modelov.¹ Analýza štruktúry vedeckého vysvetlenia, pri ktorom sa teória obsahujúca idealizácie konkretizuje na empirický prípad, patrí k tradičným témam filozofie a metodológie vedy. Na teórie a modely, ktoré sú výsledkom aplikácie metód abstrahovania a idealizácie, sa však neodvolávajú len vedecké explanácie. Tvrdenia podporené takými teóriami alebo modelmi figurujú aj ako premisy argumentov,² a to nielen vo vedeckom, ale aj širšom odbornom či „expertnom“ kontexte. Cieľom tohto článku je preskúmať, aké sú špecifiká (dialogického) procesu argumentácie, v ktorom jedna zo strán využíva metódy abstrahovania a idealizácie, respektíve výsledky ich použitia.

¹ Ďakujem svojim kolegom Lukášovi Bielikovi a Daniele Glavaničovej za užitočné postrehy k pracovnej verzii tohto článku. Za cenné pripomienky vďaka aj dvom anonymným recenzentom.

² Samozrejme, aj explanácie zvyčajne pokladáme za argumenty. Tu mám však na mysli iné typy argumentov ako tie, ktorých cieľom je niečo vysvetliť.

Najprv krátko predstavím obidve metódy. Ďalej priblížim chápanie argumentácie, s ktorým budem pracovať a naznačím úlohu, ktorú v nej môžu hrať výsledky aplikácie abstrahovania a idealizácie. V ďalších častiach sa na príklade z oblasti ekonomického expertného diskurzu pozrieme na osobitosti, ktoré do procesu argumentácie vnáša explicitné či implicitné využívanie obidvoch metód jednou (respektíve aspoň jednou) zo zúčastnených strán. Ako ilustrácia tu poslúži argument, ktorý sa objavuje v sporoch okolo zavedenia či zvýšenia minimálnej mzdy.

Metódy abstrahovania a idealizácie

Martin R. Jones (2005) navrhol užitočné rozlíšenie, ktoré budem ďalej používať. Metódu³ abstrahovania chápe ako postup, pri ktorom určitý cieľový systém zámerne reprezentujeme tak, akoby nemal niektoré z vlastností, ktoré v skutočnosti má. Výsledkom je reprezentácia cieľového systému, ktorá o ňom „nehovorí celú pravdu“ – odhliada čiže abstrahuje od niektorých jeho vlastností. Abstrahovanie sa využíva napríklad v prípadoch, keď chceme z úvahy vylúčiť faktory, ktoré nie sú z hľadiska našich zámerov relevantné.

Naproti tomu metóda idealizácie predstavuje podľa Jonesa postup, pri ktorom cieľový systém zámerne skresľujeme, teda reprezentujeme ako iný, než aký v skutočnosti je. Takto získaná reprezentácia teda pripisuje systému charakteristiky, ktoré sa mu aktuálne nedajú (pravdivo) pripísať, či dokonca charakteristiky, ktoré z principiálnych dôvodov – napríklad nomologických – nemôže mať. Idealizácia sa uplatňuje napríklad tam, kde pripísanie nerealistických hodnôt určitým veličinám umožňuje eliminovať vplyv faktorov, ktoré sa pokladajú za vedľajšie, respektíve zvýrazniť vplyv tých faktorov, ktorých kauzálnu či inú úlohu chceme zachytiť.

Rozdiel medzi metódami je podľa Jonesa v explicitnosti: pri abstrakcii zamlčujeme určité vlastnosti systému, zatiaľ čo pri idealizácii mu pripisujeme také vlastnosti, ktoré v skutočnosti nemá.⁴ Obidve metódy sa používajú pri formulovaní vedeckých zákonov a teórií, pri konštruovaní modelov, ale – často implicitne – aj pri návrhu experimentov, pri aplikácii meracích a pozorovacích postupov či spracovaní dát. Zrejme najčastejším predmetom úvah vo filozofii vedy je však uplatnenie abstrahovania a

³ O pojme metódy pozri Zouhar, Bielik, Kosterec (2017).

⁴ Idealizácia sa často spája s pripisovaním extrémnych (napríklad veľmi veľkých, nulových a podobne) hodnôt veličinám, ktoré charakterizujú určitý objekt. Napríklad *hmotný bod* je teleso, ktoré má nulový objem. Ak teda nejaké skutočné teleso reprezentujeme ako hmotný bod, pripisujeme nulovú veľkosť jeho veličine *objem*. Keďže toto teleso v skutočnosti má určitý (nenulový) objem, mohlo by sa zdať, že pri idealizácii *nejde* o pripisovanie vlastnosti, ktorú dané teleso nemá. Je to však otázka toho, ako chápeme vlastnosti. Ak za pripisovanú vlastnosť považujeme vlastnosť *mať nulový objem*, tak pri reprezentácii telesa ako hmotného bodu pripisujeme objektu vlastnosť, ktorú v skutočnosti nemá (a nemôže mať).

idealizácie v súvislosti s prvými dvoma spomínanými prípadmi, pričom pozornosť sa sústreďuje najmä na ich úlohu vo vedeckom vysvetlení.

U nás zrejme najznámejší prístup v tejto oblasti sformulovala takzvaná poznanská škola vo filozofii vedy.⁵ Idealizovaný zákon sa tu chápe ako všeobecný kondicionál, v ktorého antecedente figurujú okrem zvyčajných empirických predpokladov (počiatočných podmienok) aj takzvané idealizujúce predpoklady. Konzekvent takého zákona vyjadruje funkčnú alebo inú podobnú závislosť. Tá platí, ak sú splnené empirické, ale aj nerealistické idealizujúce predpoklady. Keďže empirické javy len zriedka – ak vôbec – spĺňajú tieto predpoklady, pri explanácii (respektíve predikcii) treba zákon *konkretizovať*. Z antecedentu musíme odstrániť nerealistické predpoklady a zároveň upraviť konzekvent tak, aby sa zohľadnil vplyv zmenených hodnôt príslušných veličín. Napríklad zákon voľného pádu, ktorý pracuje s predpokladom vákuua, možno upraviť tak, aby zohľadnil odpor vzduchu. Vďaka tomu sa bude dať aplikovať s väčšou mierou presnosti aj na empirické prípady padajúcich telies, ktoré sa výrazne odchyľujú od podmienok vákuua.

Konkretizácia však predpokladá, že dokážeme zachytiť vplyv „dodatočných“ faktorov či veličín. Vždy to však nie je možné: ich úloha nemusí byť na danom stupni poznania exaktne opísaná, jej vyjadrenie môže predstavovať technický (pragmatický) problém a podobne. Všetky idealizované zákony teda nedokážeme redukovať na jednoduché faktúálne zákony. V niektorých situáciách sa preto podľa prívržencov poznanskej školy musíme uspokojiť s aproximáciami, ktoré sa len viac či menej približujú faktickému stavu vecí.

Zároveň existujú prípady použitia oboch metód, pri ktorých konkretizácia nerealistickej teórie či modelu ani nie je žiaduca. V súčasných diskusiách sa zvyčajne zahŕňajú pod pojem „negalileovskej idealizácie“. Niektoré „minimalistické“ modely sa pokladajú za epistemicky cenné práve pre svoju jednoduchosť a schopnosť zachytiť ústredný kauzálny mechanizmus. Zohľadnenie dodatočných faktorov nezväčšuje hodnotu týchto modelov a z hľadiska kognitívnych cieľov, ktoré s týmito modelmi spájame, je irelevantné (Weisberg 2007, 642). Ďalšie modely majú povahu fikčných reprezentácií. Od cieľových systémov sa odlišujú natoľko, že ich k nim nemožno „približovať“ bez toho, aby sa celkom zmenila ich povaha. Explanačný prínos týchto modelov nie je založený na tom, že aproximujú skutočný systém, ale napríklad v tom, že zachytávajú kontrafaktúálne závislosti podobné (napríklad izomorfné) tým, ktoré charakterizujú skutočný systém (pozri Bokulich 2011, kde sa ako príklad uvádza Bohrov model atómu).⁶ Tento rozdiel medzi dvoma druhmi reprezentácií, ktoré

⁵ Klasickou prácou v anglickom jazyku je monografia Nowaka (1980).

⁶ Podrobnejšie k metódam abstrahovania a idealizácie, ako aj k filozofickým diskusiám o nich, pozri Halas (2016).

možno pomocou abstrahovania a idealizácie získať, sa ešte ukáže ako dôležitý, pretože predurčuje dostupné argumentačné stratégie v sporoch, v ktorých takéto reprezentácie vystupujú.

Abstrahovanie a idealizácia v argumentoch

Argumentácia sa zvyčajne chápe ako proces, ktorého cieľom je zdôvodniť pravdivosť určitého tvrdenia či tvrdení, a to pomocou iných tvrdení (Zouhar 2008, 12). Tvrdenia, ktoré predkladáme na podporu iného tvrdenia, nazývame premisami. Zdôvodňované tvrdenie je záverom, ktorý spolu s premisami tvorí celý argument. Škála cieľov argumentácie je však širšia. Pri používaní argumentov môže ísť nielen o to, aby sme niekoho *presvedčili* o pravdivosti určitého tvrdenia alebo ovplyvnili jeho či jej hodnotiace (nedoxastické) postoje, ale aj o to, aby sme *vysvetlili* (predikovali, rekonštruovali) určitý jav, prípadne *motivovali* isté konanie (alebo druh konania). Niektoré prípady argumentácie môžu sledovať viaceré ciele súčasne a mnohé argumenty možno použiť na dosiahnutie rozmanitých cieľov.

Klasickým príkladom uplatnenia metód abstrahovania a idealizácie (respektíve výsledkov ich aplikácie) v argumentácii je explanácia pomocou idealizovaného zákona, ako ju chápe poznanská škola. Schematicky a v skrátenej podobe ju možno zachytiť ako $T^{(n)} \wedge P \vdash E$. Jav opísaný vo výroku E sa tu vysvetľuje pomocou počiatočných podmienok P a idealizovaného zákona, ktorý zahŕňa n idealizujúcich predpokladov. Ak napríklad chceme vysvetliť, prečo teleso a dopadlo z výšky H na zem za t sekúnd (ako hovorí tvrdenie E), poukážeme na to, že toto teleso spĺňalo určité empirické predpoklady a približne spĺňalo určité idealizujúce predpoklady (takže napr. odpor vzduchu bol zanedbateľný, čím sa situácia blížila podmienkam vákua; oba typy predpokladov spolu tvoria konjunktívne zložený výrok P), a tiež na zákon $T^{(n)}$, podľa ktorého pre každý objekt platí, že ak spĺňa tieto predpoklady, tak čas voľného pádu sa rovná druhej odmocnine z podielu dvojnásobku výšky a gravitačného zrýchlenia.

V explanačnom argumente tohto druhu vystupuje výsledok aplikácie metódy idealizácie (teda idealizovaný zákon) ako jedna z premís. Implicitné pozadie tohto jednoduchého argumentu môže tvoriť proces stupňovitej konkretizácie, pri ktorej idealizovaný zákon s $n + x$ idealizujúcimi predpokladmi konkretizujeme dovtedy, kým nezískame dostatočnú aproximáciu vysvetľovanej situácie, vyjadrenú pomocou zákona s n predpokladmi. Autori poznanskej školy podrobnejšie nerozpracovali štruktúru metódy konkretizácie. Zrejme by sa však dala rekonštruovať ako komplexná inferencia, v ktorej premisách vystupuje (1) idealizovaný zákon Z , (2) poznatky (napríklad ďalšie zákony) o vplyve sekundárnych faktorov na jav opísaný v zákone Z a (3) pravidlá, ktoré nás inštruujujú, ako treba upraviť idealizovaný zákon. Záver tohto úsudku by tvoril modifikovaný zákon Z_m , ktorý už zohľadňuje sekundárne faktory.

V takom prípade by sme celú naznačenú explanáciu (vrátane jej implicitného pozadia) mohli charakterizovať ako prípad zreťazenej (sériovej) argumentácie, v ktorej sa záver jedného úsudku stáva premisou druhého úsudku.⁷

Filozofická analýza explanácie na základe idealizovaných zákonov či modelov sa zameriava najmä na jednotlivé prípady vysvetlení a skúmanie ich štruktúry. Cieľom použitia argumentu je tu sformulovať adekvátne vysvetlenie (známeho) javu. V procese argumentácie vystupuje len jeden (obyčajne implicitný) aktér, ktorý predkladá vysvetlenie. To síce možno chápať ako argument adresovaný inému aktérovi či vedeckej obci vôbec, no prípadná argumentačná aktivita samého adresáta pre analýzu idealizovaných explanácií zvyčajne nie je dôležitá.

Výsledky uplatnenia metód abstrahovania a idealizácie však môžu byť aj súčasťou argumentačných situácií, ktoré zahŕňajú dve aktívne strany. Proponent určitej tézy môže v niektorej zo svojich premís prijať idealizujúce predpoklady alebo mlčky vynechať skutočnosti, ktoré nepokladá za relevantné, teda abstrahovať od nich. Medzi premisami proponenta tiež môžu figurovať tvrdenia, ktoré sú odvodené z idealizovanej teórie či modelu, no samy explicitne nezahŕňajú idealizujúce predpoklady. Oponent, ktorý odmieta prijať záver, sa potom môže pokúsiť spochybnit' tieto premisy či vzťah podpory, ktorý sa proponent usiluje navodiť medzi nimi a záverom.

S predpokladom, že argumenty sa prakticky vždy vyskytujú v dialogickom kontexte, pracujú niektoré moderné teórie argumentácie. Podľa takzvaného pragmadialektického prístupu je každý prípad argumentácie „súčasťou explicitnej alebo implicitnej diskusie medzi stranami, ktoré sa usilujú vyriešiť názorovú nezhodu (*difference of opinion*, ktorá môže byť implicitná) tým, že testujú prijateľnosť daných stanovísk“ (van Eemeren, Grootendorst 2004, 21). Táto perspektíva umožňuje jednak modelovať a skúmať argumentačné spory a stratégie, ktoré v nich využívajú zúčastnené strany (deskriptívne hľadisko), jednak formulovať pravidlá racionálnej a kritickej diskusie (normatívne hľadisko). V nasledujúcej časti sa na štylizovanom príklade z expertného diskurzu pokúsím ukázať, ako využitie výsledkov abstrahovania či idealizácie ovplyvňuje proces argumentácie, pričom sa budem opierať o niektoré princípy pragmadialektického prístupu.

Spory o minimálnej mzde

Ako „minimálna mzda“ sa označuje zákonom určená dolná hranica odmeny, ktorú je dovolené vyplácať zamestnancovi. Medzinárodná organizácia práce (MOP) prijala v dvadsiatom storočí niekoľko dohovorov a odporúčaní, ktoré sa týkali mechanizmov určovania minimálnej mzdy. Zrejme najvýznamnejší z nich je Dohovor č. 131 z roku 1970. Štát, ktorý ho ratifikuje, sa zaväzuje vytvoriť systém zákonom garantovanej

⁷ O konkretizácii vo vysvetlení pozri napríklad práce I. Hanzela (2007) a (2008).

minimálnej mzdy (prípadne viacerých sadzieb pre rôzne profesie), jej revízie a vynucovania. Dohovor dosiaľ ratifikovalo 53 krajín, no určitá podoba inštitútu minimálnej mzdy existuje v prevažnej väčšine 187 členských štátov MOP.⁸

Dohovory MOP naznačujú niektoré z dôvodov, ktoré sa bežne uvádzajú v argumentoch v *prospech* zavedenia minimálnej mzdy, respektíve jej zvyšovania vzhľadom na rastúce životné náklady. Pokladá sa za jeden z nástrojov na zmierňovanie chudoby, ktorý prispieva k naplňaniu cieľov udržateľného rozvoja a znižovania nerovnosti. Podľa svojich zástancov môže rast minimálnej mzdy vďaka takzvanému efektu prelievania (*spillover effect*) vyvolať zvýšenie životnej úrovne aj u tých skupín zamestnancov, ktoré na ňu nie sú odkázané. A nakoniec, podľa niektorých ekonomických teórií patrí k pozitívnym účinkom minimálnej mzdy aj zväčšovanie kúpyschopného dopytu, ktorý povzbudzuje investície a tvorbu pracovných miest, čím prispieva k hospodárskemu rastu a – z pohľadu niektorých teórií celkom paradoxne – k zvyšovaniu zamestnanosti.⁹

Minimálna mzda (MM) a jej zvyšovanie však má aj oponentov, podľa ktorých (1) MM nie je účinným nástrojom na dosiahnutie cieľov, ktoré sa ňou údajne sledujú, prípadne tiež (2) MM a jej zvyšovanie sú kontraproduktívne vo vzťahu k týmto cieľom. Odporcov MM možno rozdeliť do dvoch táborov: tých, ktorí úplne odmietajú jej legislatívne určovanie a navrhujú zrušiť príslušné zákony, a tých, ktorí odmietajú (neúmerné) zvyšovanie MM. Vzhľadom na to, že ústredný argument, ktorému sa chcem venovať, používajú v určitých obmenách všetci odporcovia, ďalej budem od tohto rozdielu odhliadať. Najjednoduchšie možno náš argument zhrnúť takto:¹⁰

(A) P: Zvýšenie MM vyvolá pokles zamestnanosti.

Z: Nemali by sme zvyšovať MM.

V tejto skrátenej podobe nejde o deduktívne platný argument. Platnosť môžu zabezpečiť až dve dodatočné normatívne premisy: (N_1) „Pokles zamestnanosti je nežiaduci.“ a (N_2) „Nemali by sme prijímať opatrenia, ktoré majú nežiaduce účinky“. Celý argument vrátane implicitných premisí môžeme prostriedkami pragmadialektickej teórie argumentácie (PTA) zachytiť takto:

1 Nemali by sme zvyšovať MM.

1.1a Zvýšenie MM vyvolá pokles zamestnanosti.

⁸ Pozri International Labour Organization (2017).

⁹ Ide o teórie takzvaného „mzdami ťahaného rastu“ (*wage-led growth*), ktoré vychádzajú z keynesovskej a postkeynesovskej ekonómie. Pozri napríklad Onaran, Stockhammer (2013).

¹⁰ Podľa Garthwaita (2003) „Vysoká minimálna mzda sa rovná vysokej nezamestnanosti.“

(1.1b') (Nemali by sme prijímať opatrenia, ktoré majú nežiaduce účinky.)

(1.1c') (Pokles zamestnanosti je nežiaduci.)

Výrok označený ako 1 je záverom alebo „stanoviskom“ (*standpoint*). V argumentácii sa zdôvodňuje trojicou tvrdení, pričom na úspešné obhájenie stanoviska sú potrebné všetky tri. Túto okolnosť zachytávame tým, že v číselnej hierarchii ich zaradujeme „pod“ stanovisko, a to na rovnakú úroveň, označenú ako 1.1. Na odlíšenie jednotlivých tvrdení používame malé písmená abecedy (a, b, c). Zátvorky, respektíve apostrofy za malými písmenami b, c vyjadrujú fakt, že príslušné premisy sú zamlčané. Z tejto schematickej rekonštrukcie je zrejmé, že z hľadiska PTA ide o prípad *koordinatívnej argumentácie*.¹¹

PTA rozlišuje štyri štádiá kritickej diskusie (van Eemeren, Grootendorst, Snoeck Henkemans 2002, 25):

- **štádium konfrontácie**, v ktorom vychádza najavo, že o určitom stanovisku (tvrdení), prípadne viacerých stanoviskách, existuje nezhoda;
- **otváracie štádium**, v ktorom sa strany usilujú zistiť, na čom sa dokážu zhodnúť, či je možná plodná diskusia a na základe akých pravidiel;
- **štádium argumentácie**, v ktorom protagonist obhajuje svoje stanovisko voči kritike antagonistu, a to tak, že predkladá argumenty;
- **záverečné štádium**, v ktorom strany hodnotia, do akej miery sa nezhodu podarilo vyriešiť (a v čí prospech).

Argument *A* sa objavuje v tretej etape diskusie – zvyčajne spolu s inými argumentmi proti *MM*, ktoré nás tu nebudú zaujímať.¹² Jeho cieľom je obhájiť stanovisko protagonistu, že *MM* by sa nemala zvyšovať, ale motivovať konanie (respektíve zámerne nekonanie) kompetentných aktérov. Zamlčané normatívne premisy N_1 a N_2 sa v argumente nemusia osobitne zdôvodňovať, ba ani uvádzať, keďže zrejme patria k okruhu základných predpokladov, na ktorých sa obidve strany zhodli v druhom štádiu. Proponenti aj oponenti zvyšovania *MM* teda prijímajú tézu, že vysoká zamestnanosť je spoločenské dobro, respektíve že vyššia zamestnanosť predstavuje lepší stav ako nižšia zamestnanosť, a teda štátne politiky by mali sledovať ciele tohto druhu.

Spornejšia je však explicitná premisa *P*, ktorá má charakter empirickej predikcie. V pragmadialektickej rekonštrukcii sme ju označili ako 1.1a, no v záujme stručnosti budem ďalej hovoriť len o *P*. Ak predpokladáme, že oponent pokladá pokles

¹¹ O prezentácii argumentov pomocou PTA pozri van Eemeren, Grootendorst, Snoeck Henkemans (2002, podkapitola 5.5).

¹² Pozri napríklad INESS (2013).

zamestnanosti za nežiaduci, no zároveň nesúhlasí so záverom, zostáva mu len spochybniť premisu. Môže si vyžiadať dodatočnú argumentáciu, ktorá by zdôvodnila *P* a ktorú je proponent povinný poskytnúť, ak má úprimný zámer kriticky diskutovať. Proponent by následne mohol ponúknuť napríklad induktívny argument, v ktorom by pôvodná *P* vystupovala ako záver zdôvodnený minulými pozorovaniami rovnakého účinku zvýšenia minimálnej mzdy. *P* sa však okrem odkazu na (vybrané) empirické dáta zvyčajne zdôvodňuje aj teoreticky – a práve v tomto zdôvodnení hrajú úlohu metódy abstrahovania a idealizácie.

Než budeme pokračovať k problematike využitia týchto metód v argumentácii, pristavme sa ešte pri povahe *P* ako predikcie. Je totiž pomerne vážna: nešpecifikuje, o koľko sa zamestnanosť zníži a kedy sa to stane. Predpovedá len zápornú zmenu zamestnanosti v porovnaní so stavom pred zavedením MM. V exaktných vedách sa na takéto predikcie hľadí s podozrením, napríklad preto, lebo pri testovaní ponechávajú značný priestor na *ad hoc* ochranu hypotéz pred falzifikáciou. Odporca argumentu *A* by zase mohol namietnuť, že ak chce proponent dostatočne zdôvodniť normatívny záver, nevystačí si s nešpecifickou premisou *P*. Mal by preukázať, že pokles zamestnanosti bude dosť výrazný na to, aby napáchal skutočné spoločenské škody: napríklad najneskôr v horizonte *x* mesiacov od zvýšenia MM dosiahne úroveň aspoň *y* percentuálnych bodov, pričom ekonomike potrvá najmenej *z* mesiacov, než uvoľnených zamestnancov opäť vstrebe. Vedecká diskusia o účinkoch MM sa spravidla opiera aj o empirické zistenia a všíma si okolnosti tohto druhu, takže sa neuspokojuje s vágnymi formuláciami typu *P*.¹³ Odborný diskurz, ktorý sa odohráva na pomedzí publicistiky, aplikovanej ekonómie a verejnej politiky, však z povahy veci pracuje s určitými zjednodušeniami. Ďalej si preto budem všímať argument *A* v pôvodnej podobe a odhliadnem od komplikácií, ktoré by v diskusii mohli vzniknúť v dôsledku číro kvalitatívneho charakteru *P*.

Idealizovaný model v argumentácii¹⁴

Tvrdenie, že zavedenie MM, prípadne jej zvyšovanie znižuje zamestnanosť, je logickým dôsledkom štandardného ekonomického modelu trhu práce (MTP).¹⁵ Podľa tohto modelu aj pri tovare „práca“ – tak ako v prípade iných tovarov – platí, že interakcia

¹³ Existujú však aj vysoko rešpektované výnimky: „Hoci nemožno poskytnúť presný odhad účinkov minimálnej mzdy na agregátnu zamestnanosť, môžeme si predsa len urobiť predstavu aspoň o smere týchto účinkov“ (Stigler 1946, 361).

¹⁴ Ďalej uvažujem len o abstraktných, respektíve idealizovaných modeloch, no rovnaké úvahy sa dajú aplikovať aj na teórie (prípadne ich časti). V predmetnej oblasti, ktorou sa tu zaoberám, teda v ekonómii, je rozdiel medzi teóriami a modelmi neostrý.

¹⁵ Pozri Wilson (2012, 4 – 5). Kritický výklad modelu a jeho rozšírení pozri v práci Carda a Kruegera (1995, 355 – 369).

ponuky a dopytu vytvorí rovnovážnu cenu, pri ktorej sa všetok ponúkaný tovar predá. Zamestnanci, ktorí sú ochotní pracovať za trhovú cenu, sa zamestnajú, kým zvýšni uprednostnia voľný čas a zostanú dobrovoľne nezamestnaní.

Predpokladajme však, že v modeli sa zavedie záväzná minimálna mzda, ktorá je vyššia ako rovnovážna cena práce. Na jednej strane to motivuje niektorých dobrovoľne nezamestnaných, aby sa uchádzali o prácu. Na druhej strane sa však s rastom ceny znižuje dopyt firiem po práci. Časť zamestnancov stratí prácu a časť uchádzačov žiadnu nenájde, hoci by boli ochotní pracovať.¹⁶ Vzniká nedobrovoľná nezamestnanosť, ktorá v pôvodnom modeli nejstvovala.

Proponent, ktorý predložil argument *A*, môže na výzvu oponenta, aby zdôvodnil *P*, reagovať odkazom na tento klasický a široko akceptovaný model. Model však zahŕňa celý rad idealizujúcich predpokladov, ktoré sú jeho súčasťou a umožňujú uvažovať o trhu práce ako o prostredí, v ktorom vládne dokonalá konkurencia. Uvedme aspoň niektoré z nich (Free 2010, 154; Wachtel 1984, 77):

- [1] neexistujú informačné asymetrie medzi aktérmi,
- [2] neexistujú bariéry proti vstupu na trh a mobilita zdrojov je dokonalá,
- [3] transakčné náklady sú nulové,
- [4] žiadny aktér nemôže svojim individuálnym konaním ovplyvniť cenu práce,
- [5] tovar „práca“ je homogénny (neexistujú rozdiely v produktivite zamestnancov).

Zdá sa, že skutočné trhy práce nespĺňajú žiadny z týchto predpokladov. Striktne vzaté, tieto výroky sú nepravdivé, a keďže MTP je systémom týchto a ďalších výrokov, ako celok je nepravdivý aj tento model. Nepravdivými tvrdeniami však nemožno nič zdôvodniť. Preto ak chce proponent použiť MTP na podporu *P*, musí na to ísť „okľukou“. Tvrdenia modelu (vrátane nepravdivých idealizujúcich predpokladov) nemôže jednoducho zahrnúť ako premisy do svojej argumentácie. Namiesto toho bude tvrdiť, že idealizovaný trh práce, o ktorom hovorí MTP, je v *určítom vzťahu relevancie* k trhu práce, a tak predikcie odvodené z MTP platia aj pre skutočný trh práce. Môže pritom ísť o rozmanité druhy vzťahu medzi modelom a cieľovým systémom, napríklad:

(A) Proponent síce akceptuje, že predpoklady MTP nie sú pravdivé, no chápe ich ako aproximácie skutočného stavu. Dôsledky, ktoré odvodíme z modelu, preto podľa neho možno (približne) očakávať aj na skutočnom trhu práce.

¹⁶ Pozri Mankiw (1999, 138) a Krugman, Wells (2015, 143).

(B) Proponent pokladá odchýlku modelu od cieľového systému za významnú (model neaproximuje skutočnosť), no zároveň je presvedčený, že model sa dá konkretizovať (teda možno v ňom nahradiť nepravdivé predpoklady realistickými a dospieť k vernejšej reprezentácii), pričom sa z neho stále bude dať korektne odvodiť P .¹⁷

(C) Proponent pokladá model za zjednodušenú, a preto nepravdivú reprezentáciu skutočných kauzálnych mechanizmov cieľového systému. Pritom podľa neho platí, že priblíženie modelu skutočnosti nemá podstatný vplyv na to, ako sa v ňom reprezentuje kauzálny mechanizmus, o ktorý ide.

(D) Podľa proponenta je model reprezentáciou štruktúrálnych vzťahov cieľového systému pomocou fikčných entít. Konkretizácia modelu principiálne nie je možná, keďže jeho priblíženie skutočnosti by znamenalo navrhnúť odlišný model, ktorý nepracuje s fikčnými entitami.

(E) Proponent s modelom zaobchádza ako s „čiernou skrinkou“. Model pokladá za nástroj na generovanie predpovedí o cieľovom systéme, pričom nie je dôležité, do akej miery (a či vôbec) verne reprodukuje podstatné črty cieľového systému. Konkretizácia je zbytočná, prípadne by mohla ohroziť prediktívne schopnosti modelu.

Prístupy (A), (B) zodpovedajú „standardnej“, galileovskej idealizácii. Prístupy z bodov (C) a (D) sú prípadmi negalileovskej idealizácie. Prvý z nich zodpovedá Weisbergovmu chápaniu minimalistickej idealizácie, zatiaľ čo v druhom sa predpokladá fikčný model, o akom uvažuje Bokulich. Prístup (E) je prípadom antirealistického, inštrumentalistického poňatia modelu. Toto stanovisko je pomerne rozšírené v ekonómii, respektíve vo filozofii ekonómie, kde sa charakterizuje heslom, že „Na realizme predpokladov nezáleží“.¹⁸

Dve argumentačné stratégie

Vráťme sa teraz k procesu argumentácie. Oponent vyzval proponenta, aby zdôvodnil premisu P . Proponent ho odkáže na MTP, pričom tvrdí, že informácie získané z modelu sa dajú extrapolovať na skutočný trh práce. Predpokladajme, že proponent nezatiaľ idealizujúce predpoklady modelu, no zároveň nevyjaval svoj postoj k nim. Nie je teda zrejmé, ku ktorému z prístupov (A) až (E) sa hlási. Oponent má potom k dispozícii principiálne dve stratégie, ako zareagovať.¹⁹

¹⁷ Pri exaktnejších, kvantitatívnych predikciách možno o uvažovať aj o situácii, keď konkretizovaný model síce neumožňuje odvodenie pôvodného dôsledku P , ale možno z neho odvodiť iný dôsledok P^* , ktorý sa podstatne nelíši od P .

¹⁸ Pozri debatu, ktorú začal Friedman (1966). V článku, ktorý pôvodne vyšiel už v roku 1953, uvádza: „Čím obsažnejšia (*more significant*, pozn. autora) je teória, tým väčšími nerealistickými sú jej predpoklady.“

¹⁹ Beriem do úvahy len stratégie špecifické pre proces argumentácie, v ktorom hrá úlohu idealizovaný model s nepravdivými predpokladmi. Nebudem sa teda zaoberať možnosťami oponenta, ktoré

Pri *prvej stratégii* by mohol namietať, že idealizujúce predpoklady modelu *prima facie* protirečia skúsenosti a nemožno ich chápať ani ako dostatočné aproximácie stavu vecí vo svete.²⁰ Preto nie je dôvod prijať premisu *P* ani záver *Z*. Táto stratégia môže byť úspešná, ak proponent prijíma stanovisko (*A*). Ak je to tak, potom proponent na námietku môže zareagovať buď tým, že stiahne *P* (ako aj *Z*), alebo tým, že vysvetlí nesúlad medzi idealizujúcimi predpokladmi a skutočnosťou, čím privedie oponenta k záveru, že MTP predsa len predstavuje prijateľnú aproximáciu skutočného trhu práce. Na podporu tohto presvedčenia môže napríklad predložiť evidenciu o minulých prediktívnych úspechoch MTP.

Ak sa proponent hlási k pozícii (*B*), na prvú stratégiu môže zareagovať aj tým, že ponúkne konkretizovanú verziu MTP. To znamená, že eliminuje problematické idealizujúce predpoklady a predloží model, ktorý je vernejšou reprezentáciou trhu práce. V prvom kroku sa napríklad pokúsi ukázať, že zohľadnenie rozličných úrovní produktivity práce nemení nič na vzťahu medzi *MM* a zamestnanosťou, ktorý sa postuluje v MTP. Diskusia sa môže ďalej odvíjať týmto smerom dovtedy, kým oponent neuzná, že model v dostatočnej miere aproximuje cieľový systém (a buď prijme *Z*, alebo ponúkne iný protiargument), alebo kým sa neukáže, že z konkretizovanej podoby modelu už nemožno neproblematicky odvodiť *P*. V druhom prípade musí proponent buď vziať späť *P* (a záver *Z*), alebo ponúknuť nové zdôvodnenie *P*, napríklad pomocou empirickej evidencie.

Prvá stratégia je však neúčinná proti proponentovi, ktorý zastáva chápanie (*C*) alebo (*D*). Tento proponent totiž netvrdí, že skutočný trh práce spĺňa (čo i len približne) idealizujúce predpoklady MTP. Tie platia *vylučne* v modeli. Model však bez ohľadu na svoju nepravdivosť má určitú epistemicky cennú vlastnosť. V prípade (*C*) ide o to, že pomocou minimálneho okruhu prostriedkov zachytáva relevantný kauzálny mechanizmus. Priblíženie modelu skutočnosti potom predstavuje doplnenie detailov, ktoré síce dokresľujú konkrétnu situáciu, no nemajú vplyv na základnú štruktúru modelu a povahu jeho dôsledkov. V prípade (*D*) spočíva hodnota modelu v tom, že prostredníctvom fikčných entít zachytáva kontrafaktuálne závislosti cieľového systému. Doplnenie realistických detailov do modelu v tomto prípade vôbec nie je možné, pretože v ňom takpovediac „nie je miesto“, kam by sa dali dosadiť.

sa týkajú napríklad napadnutia logických aspektov proponentovej argumentácie alebo formálnych chýb v modeli.

²⁰ Oponent by mohol poukazovať na to, že na skutočných trhoch práce je mzda predmetom vyjednávania medzi nerovnými aktérmi, a tvrdiť, že nie je na mieste uvažovať tu o podmienkach dokonalej konkurencie, ale napríklad monopsonie. Práve tak zvyčajne postupujú alternatívne modely trhu práce, ktoré odmietajú predstavu, že trh práce možno modelovať prostredníctvom predpokladov štandardnej neoklasickej ekonómie. Pozri napríklad Manning (2003).

Námietka, že model nie je vernou reprezentáciou cieľového systému, voči týmto prístupom neobstojí. Podobne neefektívna je v situácii (E). V tomto prípade proponent otvorene popiera, že by model mohol prispieť k *porozumeniu* o tom, ako cieľový systém funguje.²¹ Otázkou vernosti reprezentácie pokladá za irelevantnú a epistemickú hodnotu modelu vidí iba v tom, že umožňuje generovať predikcie o cieľovom systéme.

V prípadoch (C), (D) a (E) preto oponent musí postupovať inak. *Druhá stratégia* je založená na spochybnení tvrdenia, že z modelu sa o vzťahu medzi MM a zamestnanosťou na skutočných trhoch práce možno niečo spoľahlivo dozvedieť. V závislosti od toho, ku ktorému z trojice prístupov k modelu sa proponent hlási, budú pre argumentáciu oponenta kľúčové rôzne druhy informácií.

Pri (C) bude cieľom odporcu podkopať tézu, že model je „minimálnym“ modelom a že zachytáva všetky podstatné kauzálne faktory cieľového systému. Môže poukázať na také charakteristiky trhu práce, ktoré model nereprezentuje, hoci podľa oponenta hrajú úlohu v kauzálnom reťazci medzi zavedením MM a zmenou zamestnanosti. Podľa MTP napríklad nie je možné, aby firma stlačila mzdu nižšie ako jej konkurenti (a keby to aj dokázala, v dôsledku dokonalej mobility práce by okamžite prišla o všetkých zamestnancov). Oponent môže namietat, že údajný minimálny model v skutočnosti nezachytáva významný kauzálny faktor, teda schopnosť zamestnávateľov určovať výšku mzdy. Diskusia sa tak mení na empirický spor o relevancii tohto faktora. Proponent môže faktor akceptovať, upraviť pôvodný model tak, aby ho zachytil, a pokúsiť sa odvodiť *P* z revidovaného modelu; ak neuspeje, *P* musí stiahnuť. Alternatívne môže spochybniť námietku a na základe evidencie tvrdiť, že príslušný faktor nehrá podstatnú kauzálnu úlohu vo vzťahu medzi MM a zamestnanosťou.

Podobne v prípade (D) je cieľom oponenta spochybniť, že existuje podobnosť medzi vzťahmi (napríklad kontrafaktuálnej závislosti), ktoré model reprezentuje pomocou fikčných entít, a analogickými vzťahmi prvkov cieľového systému. Jednou z možností je uviesť protipríklad, ktorý demonštruje rozdielny účinok v modeli a v cieľovom systéme pri rovnakých (respektíve podľa proponenta navzájom korešpondujúcich) vstupných podmienkach. Na naštrbenie dôveryhodnosti modelu pritom nemusí byť potrebné, aby išlo o vzťah, ktorý je predmetom proponentovho stanoviska: ak model zlyháva v jednom prípade, máme o dôvod menej spoliehať sa naň v inom prípade.

Ak je proponent prívržencom inštrumentalistickej interpretácie modelu (E), oponentovou úlohou je spochybniť prediktívne schopnosti modelu. Pomocou evidencie

²¹ Bokulich (2011) v tejto súvislosti hovorí o „fenomenologických“ modeloch, ktoré odlišuje od „explanačných“ i „fikčných“ modelov. Zatiaľ čo explanačné a fikčné modely umožňujú porozume-
nie, fenomenologické modely túto epistemicky cennú vlastnosť nemajú.

o skutočných prípadoch by mal ukázať, že zvýšenie minimálnej mzdy nespôsobuje pokles zamestnanosti.

Úloha empirickej evidencie

Všetky diskutované scenáre skôr či neskôr vedú k empirickej diskusii – napríklad o tom, či predpoklady dostatočne aproximujú skutočnosť, či je určitý faktor kauzálne relevantný, alebo o tom, či je model prediktívne úspešný. Obrat k empirickým dátam sa javí ako pomerne priamočiary spôsob, ako rozhodnúť spor. Pozrime sa, akú rolu hrá v debatách o MM.

Dlhodobý konsenzus v ekonómii, ktorého klasickým výrazom je Stiglerov článok (1946), bol na strane negatívnych účinkov minimálnej mzdy na zamestnanosť. Podľa Leonarda (2000, 126) sa diskusie v tomto období zväčša zaobišli bez empirických dát a opierali sa najmä o teoreticky osvedčený neoklasický MTP, čo však možno pripísať aj faktu, že príslušná legislatíva bola pomerne nová a vhodné dlhodobé dáta nejestvovali. Prvé empirické štúdie (v USA) zo 70. a 80. rokov konsenzus potvrdzovali, hoci ohnisko záujmu sa medzičasom zúžilo najmä na účinky MM na zamestnanosť nástročných ako najmenej kvalifikovanej, a preto najzraniteľnejšej skupiny (napr. Brown, Gilroy, Kohen 1982).

Postoje v disciplíne sa začali meniť pod vplyvom niektorých empirických výskumov v deväťdesiatych rokoch, a osobitne práce Carda a Kruegera (1995). Konsenzus podkopala evidenciou zo šiestich štúdií, ktoré dospeli k záveru, že účinok MM na zamestnanosť je nulový alebo mierne kladný. Ohlas tejto práce a skúmaní, ktoré na ňu nadviazali, bol značný. Jej výsledky na väčšom súbore dát sa neskôr podarilo replikovať (Dube, Lester, Reich 2010). Cardova a Kruegerova práca však čelila aj metodologickej a vecnej kritike. Dodnes sa tiež objavujú štúdie, ktoré empiricky potvrdzujú negatívny vplyv MM na zamestnanosť (napríklad Neumark, Ian Salas, Wascher 2014; Clemens, Wither 2016). Konsenzus je dnes menej jednoznačný, no spor pokračuje.²²

Empirické skúmanie vzťahu medzi MM a zamestnanosťou naráža na rozmanité problémy. Patria k nim štandardné ťažkosti, na ktoré narážajú sociálne vedy, ako je nemožnosť uskutočňovať kontrolované experimenty a odkázanosť na existujúce dáta a takzvané prirodzené experimenty.²³ Tento problém však úzko súvisí aj s prob-

²² V roku 1990 *nesúhlasilo* s tvrdením, že MM zvyšuje nezamestnanosť mladých a nekvalifikovaných pracovníkov, asi 17,5 % amerických ekonómov, zatiaľ čo v roku 2011 to bolo 25,2 %. Podiel tých, ktorí „súhlasia s výhradami“, sa v rovnakom období zväčšil z 19,5 na 34 % (Fuller, Geide-Stevenson 2014, 138).

²³ Práve prirodzený experiment založený na porovnaní vývoja zamestnanosti v sektore rýchleho občerstvenia v New Jersey (kde sa zvýšila MM) a Pensylvánii (kde v rovnakom období zostala nezmenená), je najznámejšou časťou štúdie Carda a Kruegera. K metodologickej kritike tohto experimentu pozri prácu citovanú v článku Leonarda (2000, 135).

lematikou idealizácie. Cieľom idealizovaných modelov je zvyčajne reprezentovať určitú situáciu, mechanizmus či systém bez „rušivých“ prvkov a komplikácií. Pri testovaní takého modelu je dôležité v maximálnej miere izolovať skúmaný jav od sekundárnych vplyvov, a prvoradým prostriedkom, ktorý má na to veda k dispozícii, je práve kontrola nad podmienkami laboratórneho experimentu. Tá však v prípade prirodzeného experimentu chýba. Proti evidencii, ktorá podľa oponenta spochybňuje *P*, sa proponent môže brániť tvrdením, že v danom prípade pôsobili ďalšie faktory, ktoré prekryli účinky daného mechanizmu – pričom však nemáme žiadne záruky, že tieto podmienky pretrvávajú aj v budúcnosti.²⁴

Záver

Idealizované modely a tvrdenia, ktoré sa z nich dajú odvodiť, slúžia vo vedeckej a expertnej argumentácii na podporu iných tvrdení. Cieľom tohto článku bolo preskúmať, ako toto využitie idealizovaných modelov vplyva na štruktúru procesu argumentácie. Ukazuje sa, že povaha modelu, respektíve spôsob jeho použitia determinuje (vhodné) stratégie, ktoré možno použiť v protiargumentácii.

Ak proponent zdôvodní svoju tézu modelom, ktorý je prípadom „galileovskej“ idealizácie, oponent môže spochybniť platnosť idealizujúcich predpokladov v skutočnom svete, respektíve vyžiadať si konkretizáciu modelu. O ďalšom vývoji diskusie potom rozhoduje, či aj dezidealizovaný model dokáže podporiť proponentovo stanovisko. Ak však proponent pristupuje k modelu „negalileovsky“ alebo ako k „čiernej skrinke“, konkretizácia je vylúčená. Oponent sa potom musí zamerať na proponentom postulovaný vzťah relevancie medzi modelom a cieľovým systémom, prípadne na údajné prediktívne schopnosti modelu. Spory o tézach, ktoré sú podporené idealizovanými modelmi, koniec-koncov ústia do empirických debát. Ako však ukazuje história diskusie o minimálnej mzde, ani dáta nemusia viesť k jednoznačnému rozhodnutiu sporu.

Literatúra

- BOKULICH, A. (2011): How Scientific Models Can Explain. *Synthese*, 180 (1), 33 – 45.
- BROWN, C., GILROY, C., KOHEN, A. (1982): The Effect of Minimum Wage upon Employment and Unemployment. *Journal of Economic Letters*, 20 (2), 487 – 528.
- CARD, D., KRUEGER, A. B. (1995): *Myth and Measurement: The New Economics of the Minimum Wage*. Princeton: Princeton University Press.
- CLEMENS, J., WITHER, M. (2014): The Minimum Wage and the Great Recession: Evidence of Effects on the Employment and Income Trajectories of Low-Skilled Workers. NBER Working Paper No. 20724. Dostupné online: <<https://www.nber.org/papers/w20724>>.

²⁴ „Počas obdobia ekonomickej expanzie môže zväčšovanie agregátneho dopytu zmierniť negatívne účinky na zamestnanosť vyvolané minimálnou mzdou“ (Sabia 2015, 5).

- DUBE, A., LESTER, T. W., REICH, M. (2010): Minimum Wage Effects Across State Borders: Estimates Using Contiguous Counties. *The Review of Economics and Statistics*, 92 (4), 945 – 964.
- FREE, R. C. (2010): *21st Century Economics: A Reference Handbook*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- FRIEDMAN, M. (1966): The Methodology of Positive Economics. In: Friedman, M.: *Essays in Positive Economics*. Chicago: The University of Chicago Press, 3 – 43.
- FULLER, D., GEIDE-STEVENSON, D. (2014): Consensus Among Economists – An Update. *The Journal of Economic Education*, 45 (2), 131 – 146.
- GARTHWAITE, C. (2003): High Minimum Wage Equals High Unemployment. *Economic Policies Institute*. Dostupné online: <<https://www.epionline.org/oped/o76>>.
- HALAS, J. (2016): *Abstrakcia a idealizácia*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. Dostupné online: <http://amesh.sk/pdf/Halas-Abstrakcia_a_idealizacia.pdf>.
- HANZEL, I. (2007): Leszek Nowak on Scientific Laws and Scientific Explanation. In: Brzezinski, J. et al. (eds.): *The Courage of Doing Philosophy: Essays Presented to Leszek Nowak*. Amsterdam: Rodopi, 129 – 140.
- HANZEL, I. (2008): Idealizations and Concretizations in Laws and Explanations in Physics. *Journal for General Philosophy of Science*, 39 (2), 273 – 301.
- INESS (2013): Minimálna mzda – účinný nástroj na zvyšovanie nezamestnanosti. 1. 8. 2013. Dostupné online: <<http://www.iness.sk/sk/stranka/8606-Minimalna-mzda-ucinny-nastroj-na-zvysovanie-nezamestnanosti>>
- INTERNATIONAL LABOUR ORGANISATION (2017): *Minimum Wage Policy Guide: A Summary*. Ženeva: International Labour Office. Dostupné online: <https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_570376.pdf>.
- KRUGMAN, P., WELLS, R. (2015): *Economics*. New York: Worth Publishers.
- LEONARD, T. C. (2000): The Very Idea of Applying Economics: The Modern Minimum-Wage Controversy and Its Antecedents. *History of Political Economy*, 32 (5), 117 – 144.
- MANKIW, N. G. (1999): *Zásady ekonomie*. Praha: Grada Publishing.
- MANNING, A. (2003): *Imperfect Competition in Labor Markets*. Princeton: Princeton University Press.
- NEUMARK, D., IAN SALAS, J. M., WASCHER, W. (2014): More on Recent Evidence on the Effects of Minimum Wages in the United States. NBER Working Paper No. 201619. Dostupné online: <<https://www.nber.org/papers/w20619.pdf>>.
- NOWAK, L. (1980): *The Structure of Idealization: Towards a Systematic Interpretation of the Marxian Idea of Science*. Dordrecht: Springer.
- ONARAN, Ö., STOCKHAMMER, E. (2013): Wage-led Growth: Theory, Evidence, Policy. *Review of Keynesian Economics*, 1 (1), 61 – 78.
- SABIA, J. J. (2015): Do Minimum Wages Stimulate Productivity and Growth? *IZA World of Labor* (221). Dostupné online: <<https://www.econstor.eu/bitstream/10419/148446/1/iza-wol-221.pdf>>.
- STIGLER, G. J. (1946): The Economics of Minimum Wage Legislation. *The American Economic Review*, 36 (3), 358 – 365.
- VAN EEMEREN, F. H., GROOTENDORST, R. (2004): *A Systematic Theory of Argumentation: The Pragma-Dialectical Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- VAN EEMEREN, F. H., GROOTENDORST, R., SNOECK HENKEMANS, A. F. (2002): *Argumentation: Analysis, Evaluation, Presentation*. Mahwah, N. J.: Lawrence Erlbaum Associates.
- WACHTEL, H. M. (1984): *Labor and the Economy*. Orlando: Academic Press.
- WEISBERG, M. (2007): Three Kinds of Idealization. *The Journal of Philosophy*, 104 (12), 636 – 659.

- WILSON, M. (2012): The Negative Effects of Minimum Wage Laws. *CATO Policy Analysis* (701), 21. 6. 2012. Dostupné online: <<https://www.cato.org/sites/cato.org/files/pubs/pdf/PA701.pdf> >
- ZOUHAR, M. (2008): *Základy logiky pre spoločenskovedné a humanitné odbory*. Bratislava: Veda.
- ZOUHAR, M., BIELIK, L., KOSTEREC, M. (2017): *Metóda: metodologické a formálne aspekty*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. Dostupné online: <<http://amesh.sk/pdf/Zouhar-Bielik-Kosterec-Metoda.pdf>>.

Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-17-0057 a grantom VEGA č. 1/0036/17.

Juraj Halas
Katedra logiky a metodológie vied
Filozofická fakulta UK v Bratislave
Gondova 2
814 99 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: juraj.halas@uniba.sk